

HALİDE EDİB ADIVAR'IN ROMANLARINDA EVLİLİK MESELESİ

Kelime ERDAL*

ÖZET

Evlilik, her kültür olayı gibi zamanla değişen, yeni biçimler alabilen, kadının ile erkeğin birlikteliği ile gerçekleşen en küçük toplum birimi, insanın oluşturduğu bir kültür kurumudur. İnsana ait her yapı gibi evliliğin de zamanla aksayan, düzeltilmesi gereken yönleri vardır. Bütün zorluklarına karşın evlilik, toplum sağlığı bakımından devam etmesi gerekli olan temel bir birimdir.

Toplumların onayladığı ve devamı açısından temel kurum olan ailenin oluşmasında ilk aşamadır evlilik. Bizim toplumumuza bakıldığında belli bir yaşa gelen insanların evlenmesi beklenmektedir. Edebiyatın toplumla bağlantısı göz önünde bulundurulduğunda, toplumla bu kadar yakın ilgili bir konunun edebiyat eserlerine yansımaları son derece doğaldır. Bir kadın yazar olan Halide Edib'in evlilik meselesine kadın hassasiyeti açısından yaklaştığı birçok eseri vardır. Bu çalışmada, yazarın eserlerinden yola çıkılarak, evlilikle ilgili genel düşünceler, evlenme yaşı, evlenecek kişinin nitelikleri, eş seçme ve evlilikten beklentiler... gibi konular incelenmiş, bunlarla ilgili sonuçlara ulaşılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler

Evlilik, eş seçme, aile, evlenme yaşı.

Giriş

İlkel toplumlardan en gelişmiş toplumlara kadar yapı değişikliği ile varlığını korumakta olan aile, aynı zamanda toplumun direğidir. Günümüzde, toplumun yaşama gücü aile yapısının sağlamlığı ile ölçülmekte ve aileyi koruyucu tedbirler alınması için anayasaya hükümler konulmaktadır.

Ailenin temelini oluşturan evlilik kurumu aynı zamanda toplumsal bir statü kazanma aracıdır. Ülkemizde birçok yörede evlenmemiş erişkin yaşı kaç olursa olsun, toplumun üyesi olarak kabul edilmemekte, evlenmiş

---

* Dr., Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi Bölümü/ *kelime@uludag.edu.tr*

insanlar ise yaşları çok küçük de olsa, yetişkin muamelesi görmektedir. Evlilik, gençler için toplum içinde yerlerini alma, kendi hayatlarını kendi istekleri ve düşünceleri doğrultusunda belirleyebilme özgürlüğüne kavuşma yoludur.¹ Gençler büyük ölçüde evliliği evdeki silik kişiliğinin ve aile baskısının kendi üzerinde yarattığı basınçtan kurtulmak için istemektedir. Çünkü evlendiği zaman bir anahtarı, adresi ve değiştirdiği bir soyadı olacaktır.²

İlk evliliğini çok genç yaşta koleji bitirir bitirmez, ikinci evliliğini otuz üç yaşında yapmış olan Halide Edib, her iki evliliğini de *Mor Salkımlı Ev*³ isimli hatıratında anlatmıştır.

1900 senesinin sonunda Halide Edib babasına, matematik dersini kuvvetlendirmek için yaz tatilinde özel ders almak istediğini söylemiş; babası, devrin tanınmış matematikçisi Salih Zeki'den ders almasını sağlamıştır. Hocası Salih Zeki, başka bir hanımla evli olmasına rağmen, kolejin son sınıfında iken Halide Edib'e evlenme teklif etmiştir. Halide Edib'in babası, aralarındaki yaş farkından dolayı bu evliliğe karşı çıkmış, kızının ısrarcı tavrı üzerine evlenmesine onay vermiştir.

1910 yılı Halide Edib'in evliliğinde bir dönüm noktasıdır. Salih Zeki, bir öğretmene ciddi bir yakınlık duymakta ve onunla evlenmek istemektedir. Çok eşliliğin şiddetle aleyhinde olan Halide Edib, bunun geçici bir heves olduğunu düşünerek bir süre Yanya'ya babasının yanına gitmiş, dönüşte Salih Zeki'yi evlenmiş bulmuştur. Bu olay, evliliğinin sonu olmuş, Halide Edib, çocuklarıyla birlikte başka bir eve taşınmıştır. Bu boşanma olayı Halide Edib'i çok üzmüş, günlerce hasta yatmasına sebep olmuştur.⁴ Bir röportaj esnasında, "Halide Edib'in özel hayatında en sevdiği insan kimdi?" sorusuna "Elbette ki büyükbabam Salih Zeki" cevabını veren Halide Edib'in torunu Ömer Sayar'a göre Halide Edib ömrünün sonuna kadar Salih Zeki'yi sevmiş, ikinci eşi Adnan Adıvar'la bir duygu

¹ Tekin Özertem, *Evlilik ve Genç İnsan Açıkoturumu*, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Eğitim Serisi, Ankara 1991, s. 10.

² Erdal Atabek, *Evlilik ve Genç İnsan Açıkoturumu*, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Eğitim Serisi, Ankara 1991, s. 30.

³ Halide Edib Adıvar, *Mor Salkımlı Ev*, Yeni Matbaa, İstanbul 1963 (Alıntılardaki sayfa numaraları eserin bu baskısına aittir).

⁴ İnci Enginün, *Halide Edib Adıvar'ın Eserlerinde Doğu ve Batı Meselesi*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1978, s. 33.

evliliği yapmamıştır. Ömer Sayar, Halide Edib'in Adnan Adıvar'ı hiç önemsemediğini, sık sık azarladığını belirtmiştir. Halide Edib, Salih Zeki'nin evlendiği kadına çok kızmış ve onu aşağılamak için "camcının kızı" ifadesini kullanmıştır.⁵

Handan romanı için "romandan ziyade bir otobiyografyaya benziyor" ifadesini kullanan Yakup Kadri, Halide Edib'in evliliğindeki ayrıntıları bilmeden yaptığı bu değerlendirmenin ne kadar doğru olduğunu daha sonra anlayacaktır: "Meğer Halide Hanım ilk evlilik hayatında *Handan* gibi bedbaht olmuş, aynı ruh krizlerini geçirmiş ve çok bağlı olduğu kocasından ayrılmak zorunda kalmış ve hâlâ da bu durumun acılıkları içindeymiş."⁶

İkinci evliliğini 1917 yılında Doktor Adnan Adıvar ile gerçekleştirmiş olan Halide Edib, nikâh esnasında Suriye'dedir. Bursa'da kıyılan nikâhta babası Edib Bey, Halide Edib'in vekilliğini üstlenmiştir. Halide Edib, ikinci evliliğinde kendi ifadesiyle "mutluluğu yakalamış, fikrî ve ruhî açıdan kendisi için uygun" eşi bulmuştur. Otoriter bir yapıya sahip olan Halide Edib'in, torunu Ömer Sayar'ın eşi Reva Hanıma ilk öğüdü, "Kocanla birlikte bu hayatta mutlu olmak istiyorsan "uç maymun"u oyna, yani görme, duyma ve söyleme" olmuştur.⁷

Halide Edib, özel hayatındaki bu tecrübeler ışığında romanlarındaki kadın kahramanları da evlilik birliği içinde ele almıştır. Evlilik birliğini sarsacak sorunları, eşlerin bu birliği sürekli kılmak için dikkat etmeleri gereken hususları ve sağlıklı evlilikler oluşturabilmek için duygusal bağ dışında dikkat edilmesi gereken hususları roman kahramanları vasıtasıyla okuyucuya aktarmak istemiştir. Halide Edib, sağlıklı toplumların ancak sağlıklı evliliklerle oluşturulabileceğini gayet iyi bilir.

Evlilikle İlgili Genel Düşünceler

Evlilik kararı almayı, bazı tecrübeler zorlaştırabilir ya da yaşanan kötü olaylar insanları evlilik düşüncesinden uzaklaştırabilir. *Kerim Usta'nın Oğlu*⁸ romanında kadınlar hakkında olumsuz görüşlere sahip olan

⁵ Muhsine Helimoğlu Yavuz, "Torunu Halide Edip'i Anlatıyor", *Cumhuriyet*, 13 Şubat 1994, s. 2.

⁶ Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Gençlik ve Edebiyat Hatıraları*, 2. bs., İletişim Yayınları, İstanbul 1990, s. 242.

⁷ Muhsine Helimoğlu Yavuz, a.g.m.

⁸ Halide Edib Adıvar, *Kerim Usta'nın Oğlu*, 2. bs., Atlas Kitabevi, 2. İstanbul 1974 (Alıntılardaki sayfa numaraları eserin bu baskısına aittir).

Kasım, hiç evlenmemeye karar vermiştir. Amerika'da eğitimini tamamlayıp yurda döndüğünde tanıdıkları, hatta bazen hastaları bile onu evlendirmek için uğraşırlar. Fakat Kasım evlenmemeye kararlıdır: “Kadınlara itimat olmadığına inanıyordum. Kadınların ne şekil alacağını tahmin öyle güç bir şeydi ki... Beklemediğimiz zaman sakın, sonra birdenbire çoşan, hulâsa bir deniz hüviyetine sahip olduklarını biraz müşahede ve tecrübe neticesiyle iyiden iyiye biliyordum.” (s. 86–87.)

Halide Edib, “Yeni Dünya, Eski Kadın” başlıklı yazısında, evlenmenin aleyhinde olan birinin görüşlerini anlatmıştır. Bu kişiye göre evlilik esarettir ve yeni dünya düzeninde kadın evine ve erkeğine bakmaz olmuş, akşama kadar gezmeye başlamıştır. Halide Edib, bu düşüncelerin yeni dünya düzeninde yeri olmadığını savunmuştur. Kadınların evli olmalarının iş hayatında başarılı olmalarına engel olduğunu düşünenlere karşı çıkan yazar, kadının evli olması başarısını arttırır görüşünü savunmuştur.⁹ Ona göre evli olmak, ister kadın ister erkek olsun, “gerek fikrî, gerek gerek maddî sahada çalışanların normal ve insanî kalmaları için” tercih edilir.¹⁰

Evlilik bazı kişilerce sahiplenme olarak algılanabilir. Evlenmeden önce sevilen kişiye gösterilen davranışlar, kimi zaman evlendikten sonra unutulabilir. Halide Edib, bu yanlış bakış açısının en güzel yorumunu, *Sinekli Bakkal*¹¹ romanında Vehbi Dede'nin ağzından vermiştir. Vehbi Dede'ye göre benim olsun diye sevmek ilkel bir duygudur: “Kimse kimse'nin olamaz. Eşya bile bizim değil. Yani senin dediğin mülkiyet insan için de, eşya için de olmamalı. Sevdiğimiz her şey esasen bizimdir. Kalbimizin içindedir. Ona o kadar sahibiz ki, dünyanın orduları kalbimizden onu koparıp atamaz...” (s. 156.) Erkeğin tahakkümünü yumuşatmakta, onu kırmakta rol oynayan unsurlar arasında sevgi son derecede önemli rol oynamaktadır. Şurası da bir gerçektir ki hiçbir insan hakiki anlamda sevdiği bir insanı tahakküm altına almak istemez. Çünkü gerçek sevgi, bütün sert maddeleri kalıplanaabilecek duruma getirmeyi sağlayan bir yumuşatma ve eritme potasıdır. Evli çiftler arası ilişkilerde gözlenen diğer bir etkili unsur da erkeğin üstünlük iddiası ve tahakküm temayülüne karşı kadının sert reaksiyon gös-

⁹ Halide Edib Adıvar, “Yeni Dünya, Eski Kadın”, *Yedigün*, nr. 201, 13 İkinci Kânun, 1937.

¹⁰ Halide Edib Adıvar, “Gene Kadın”, *Akşam*, nr. 10146, 16 Ocak 1947.

¹¹ Halide Edib Adıvar, *Sinekli Bakkal*, Ahmet Halit Kitabevi, İstanbul 1936 (Alıntılardaki sayfa numaraları eserin bu baskısına aittir).

termeden, tâbiyeti kabul ediyormuş gibi gözükmesi ve aynı zamanda yuvanın idarecisi, çocukların anası, kocasının eşi olarak elde bulundurduğu kuvvetli kozların ustaca kullanılmasını başarmakla her şeyi kolaylıkla avucunun içine alabilecek durumda olmasında belirmektedir.¹²

Sinekli Bakkal romanındaki benzer görüşlere *Sevda Sokağı Komedyası*¹³ romanında rastlanmaktadır. Leyla, yengesi Hadiye Hanım ile evlilik hakkında konuşur. Leyla, balayının nasıl geçtiğini sorduğunda Hadiye Hanım, beklediğinden çok daha iyi olduğunu söyler: “Her şeye rağmen Macit’in bir iyi tarafı tamamen benim malım olmasıdır. Ne istersem onu yapacaktır.” (s. 268.) Leyla, yengesinin görüşlerine katılmamaktadır: “Kimse kimsenin tamamen malı olamaz. Hatta insanın en alışkın kedisinin veya köpeğinin bile sahiplerinin dışında alâkaları vardır. Bu canlı mahlûkların bir kanunudur.” (s. 268.)

*Kalp Ağrısı*¹⁴ romanının kahramanlarından Zeyno’ya göre erkekler, nişanlandıklarında ya da evlendiklerinde kadınlara kendilerine ait bir “mal” gibi davranırlar: “Eyvah, dedim, o da galiba nişanlandı, Azize’ye adeta evli imiş gibi sakın bir tahakküm, mal sahibi imiş gibi bir emniyetle bakıyor.” (s. 48.) Oysa evlilik, sadece basit bir sahiplenme duygusu, bencillik ya da kıskançlık doğuran bir şey değildir. Kişisel özgürlükleri sınırlamamakta, insanın sosyal vasfını geliştirmektedir.¹⁵ Evlilik, gerçekte birbirini anlayarak ve hayatı birlikte yorumlamayı öğrenerek mutluluğa götürecek bir adımdır, bir birlikteliktir ve bir kurumdur. Bunu kendi aranızda sosyal yardım kurumuna çevirip, “ben sensiz yapamam” ya da “o bensiz yapamaz” düşüncesiyle, meseleyi mülkiyet ilişkisine döndürdüğümüz zaman, aslında mutsuzluğun temelleri de atılmış olur.¹⁶

¹² Tahir Çağatay, “Evli Çiftler Arası Münasebetlerin Bazı Tezahürleri Etrafında” *Aile Yazıları 4, Evlilik Kurumu ve İlişkileri*, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2. Baskı, Ankara 1991, s. 111–144.

¹³ Halide Edib Adıvar, *Sevda Sokağı Komedyası*, Atlas Kitabevi, 1. Baskı, İstanbul 1971 (Alıntılardaki sayfa numaraları eserin bu baskısına aittir).

¹⁴ Halide Edib Adıvar, *Kalp Ağrısı*, Vakıf Matbaası, İstanbul 1340–1924 (Alıntılardaki sayfa numaraları eserin bu baskısına aittir).

¹⁵ Mustafa E. Erkal, “Türk Ailesi ve Batı Avrupa’daki Bazı Değişmeler”, *Tarihi Akış İçerisinde Türklerde Aile Yapısı Sempozyumu Bildirileri*, Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri 1990, s. 41–54.

¹⁶ Erdal Atabek, *Evlilik ve Genç İnsan Açıkoturumu*, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Eğitim Serisi, Ankara 1991, s. 46.

Toplum, belli bir yaşa gelen erkek ve kadının evlenmesini beklemektedir. Yaşın ilerlemesiyle, eş bulma şansının ters orantılı olduğu gözlenmektedir. Belli bir yaş geçiren erkek ve kızların evde kalmalarından endişe edilmektedir. Evlilik yaşının geçmesi, özellikle küçük çevrelerde çeşitli dedikoduları da beraberinde getirmektedir. *Sonsuz Panayır*¹⁷ romanında öğretmen Ali Bey evli olmadığı için etrafta dedikodular dolaşmaktadır. Ali Beyin kendine has bir yaşam tarzı vardır ve bunun dışına çıkmamak, belki de bu hayatı paylaşacak birine rastlamadığı için evlenememiştir.

*Âkile Hanım Sokağı*¹⁸ romanında Mesture Hanım, kızı Mazlume'nin Diyarbakır'a gitme isteğine karşı çıkar. Bunun en önemli nedeni, kızının orada evlenecek koca adayını bulamama endişesidir. Mesture Hanıma göre kızı yirmi yaşındadır ve bir iki yıl daha evlenemezse, kimse yüzüne bakmayacaktır. İstanbul'da kimseyi beğenmeyen Mazlume'nin Diyarbakır'da eşrafı beğenmesi Mesture Hanıma göre imkânsızdır. Mesture Hanım'ın kocası Mazlum Bey ise yarıbaydır ve orduda Mazlume'nin evlenebileceği "parlak, yakışıklı" subaylar olduğunu düşünmektedir.

*Handan*¹⁹ romanında, roman kahramanlarından Handan'ın annesi, kızının evlenmesi gerektiğini, yaşının ilerlediğini düşünür. Handan'ın kuzeni Neriman ise Handan'ın henüz on yedi yaşına girdiğini, öğreniminin bitmediğini ve evlenmek için yirmi yaşına girmesi gerektiğini belirtir. Handan'ın annesi aynı görüşte değildir: "*Öğrenimi bitirmek bir kız için ne demek? Birkaç dil biliyor, artık kâtip olacak değil ya! Hele bu yaşta kendinin koca düşünmemesi pek tuhaf; vakti çarçabuk geçecek, yirmi yaşında evlenilir mi hiç? Ben on dördünde evlendim, büyükannem on ikisinde. Zavallı anneciğim benden altı ay büyük evlenmiş.*" (s. 60)

Sinekli Bakkal romanında Pembe, evlilikle ilgili görüşlerini şu sözlerle belirtir: "Ne kadar çabuk düğün olursa o kadar iyi. Malum ya evde kalmış kızlar... Mihri Hanım gelin olursa evde kalmış kız bir sen varsın."

¹⁷ Halide Edib Adıvar, *Sonsuz Panayır*, 1. bs., Remzi Kitabevi, İstanbul 1946. (Alıntılardaki sayfa numaraları eserin bu baskısına aittir).

¹⁸ Halide Edib Adıvar, *Âkile Hanım Sokağı*, Ahmet Halit Yaşaroğlu Kitapçılık, Yeni Matbaa, İstanbul 1958. (Alıntılardaki sayfa numaraları eserin bu baskısına aittir).

¹⁹ Halide Edib Adıvar, *Handan*, 3. bs., Orhaniye Matbaası, 1342-1924 (Alıntılardaki sayfa numaraları eserin bu baskısına aittir).

(s. 166.) Bu sözler Rabia'yı düşündürür. Pembe'ye hak verir. On sekiz yaşını bitirmektedir ve Mihri Hanım evlenirse çevredeki en yaşlı kız kendisi olacaktır. Sinekli Bakkal'da ise kızlar on beş yaşından önce evlenirler.

Rabia ile Rakım evlilik üzerine sohbet ederler. Rakım, Rabia'nın mutlaka evlenmesini ister: "*Beni dinle Rabia sen mutlaka kocaya varmalısın. Yüzünü, sesini bırakacak çocuklar yetiştirmelisin.*" (s. 172.) Rakım'a göre Rabia hem güzel, hem de kabiliyetlidir. Rabia daha çok, çocuk sahibi olmak için evlenmeyi istemektedir. Rakım, yirmi bir yaşını geçmekte olan Rabia'nın evlenme kararı almasına sevinir. Ona göre Rabia evde kalmıştır.

Evlenmek için insanlar çeşitli yollara başvurmaktadır. *Sinekli Bakkal* romanında Pembe, Rabia'nın babası Tefik ile evlenmek ister ve bu evliliğin gerçekleşmesi için evliyalara adak adar. Eğer adak adamış ve istediği gerçekleşmemiş ise söylenir. Son gittiği evliya Tezveren Dede'dir: "*Güya adın Tezveren, haniya? Cinler periler daha çabuk iş görüyorlar. Tefik beni alsın diye sana ne kadar mum adadım. Herifi bir de sürgüne yollattın. Bari herifi çabuk getir. Ben çingeneyim diye yapıyorsan, Rabia'yı düşün. Beş vakit namazında bir hafız.*" (s. 164.)

Halide Edib'in bütün romanlarında damat adayları evlenecekleri kızları babalarından isterler, babalar ise evlenme kararını evlenecek kişiye bırakırlar. *Handan* romanında Nazım, bir Perşembe akşamı dersten sonra Handan'a onunla evlenmek istediğini söyler. Bu evlilik teklifinin olacağı çok önceden ev halkı tarafından sezilmiştir. Nazım, bu düşüncesini önce Handan'ın babası Cemal Bey'e söylemesi gerektiğini düşünür. Nazım, Batılı eğitim almış birisi olmasına rağmen, evlilik düşüncesini ilk olarak evleneceği kişinin babasıyla konuşmak gerektiğinin farkındadır.

Görücü usulü, romanlarda dile getirilen bir başka evlenme yoludur. Kapalı toplumlarda, evlenme isteği taşıyan gençler, çoğu zaman bir büyüğün aracılığına ihtiyaç duymaktadırlar. *Kerim Usta'nın Oğlu* romanında Kerim Usta'nın bir muhallebici dükkânı vardır ve babasını kaybedince Eskişehir'deki teyzesinin yanına gelen Memduha isimli biriyle evlenir. Bu evliliğe, Memduha'nın teyzesi aracı olmuştur.

Âkile Hanım Sokağı romanında teyzesi ve eniştesinin teşvikiyle evliliğe yönlendirilen Tarık, kız arkadaşı Nermin ile on gün içinde evlenme kararı alır. Evliliklerinde aşk eksiktir fakat birbirleriyle çok iyi anlaşırırlar, herkesin imrenerek bahsettiği bir evlilikleri vardır. Her ikisi de birbirlerini kıskanmaz ve birbirlerine çok güvenirler.

Evlenecek Kişinin Nitelikleri ve Eş Seçme

Evlilikte mutlu olma, büyük oranda eş seçiminin iyi yapılmasına bağlıdır. Eş seçerken kişinin beklentilerini ve amaçlarını karara bağlaması ve bunlara yakın ya da benzer beklentileri olan kişileri eş olarak seçmesi gerekir. Eşler arasındaki ortak nitelikler çoğaldıkça, evlilik ilişkilerinde mutluluk oranı artmaktadır. Biçimi ve evlenen kişilerin sayısı ne kadar farklı olursa olsun, evlilik, ailede kişiler arası ilişkileri düzenleyen önemli bir kurumdur. Bu kurumda ilişkilerin düzenli, uyumlu ve dengeli olması evliliği oluşturan kişilerin ortak niteliklerinin olabildiğince çok olmasına bağlıdır.²⁰ Evliliğin sağlam bir temele oturtulması ve evlendikten sonra birlikteliği sorunsuz bir şekilde devam ettirebilmek, eşlerin uyumuna bağlıdır. Evlilik kararı alan iki kişinin mizaçlarındaki yakınlık, daha kolay anlaşmalarını sağlayacaktır.

Sinekli Bakkal romanında komşu çocukları olan ve birlikte mahalle mektebine giden Emine ile Tevfik'in birlikteliğini Halide Edib şöyle özetler: “Dışı ve içi hiç birbirine benzemeyen bu iki çocuğu tabiat, hesaba, mantığa sığmayan hikmetiyle birleştirmişti.” (s. 8.) Bu iki insan hem mizaç, hem de yetiştirme tarzları bakımından çok farklıdır. Tevfik, hoşgörülü, eğlenmeye düşkün, hayatı ciddiye almayan biridir. Emine ise, katı kuralları olan, disiplinli, hayatında hoşgörü ve eğlenceye yer vermeyen bir babanın yetiştirdiği çocuktur ve babasının bu özelliklerini taşımaktadır. Emine ile Tevfik aynı evde yaşamaya başladıklarında pek çok şey değişir. Tevfik, Emine’de gördüğü değişikliklere hayret eder: “Köşe başlarında yolu beklenen imamın kızı başka, bakkal Tevfik’in karısı Emine başka. Tevfik bunu çabuk anladı... O beyaz yüzde kalbe çarpıntı veren ince, pembe dudaklar şimdi viriltiyi, diriltiyi yüksek sanatlar derecesine çıkaran eski bir ağız... Tevfik’in damarlarında kanı eriten siyah gözlerin sıcaklığı yerine, şimdi o gözlerde, daha çok buz gibi soğuk ve hain ışıltılar görülmüyor! Bakkallık gibi, oyunculuk yanında bir angaryadan başka bir şey olmayan sanata bu kadın için mi girmişti?” (s. 17.)

Kısa bir süre sonra Emine ve Tevfik arasında anlaşmazlık başlar ve Emine bir gece Tevfik’in, arkadaşlarını toplayıp kendisinin taklidini yaptığını görünce evi terk eder, babasının evine döner ve bir süre sonra boşanırlar. Emine ile Tevfik arasında dünya görüşü bakımından büyük fark

²⁰ Mürüvvet Bilen, *Sağlıklı İnsan İlişkileri*, 5. bs., Armoni Yayınları, Ankara (tarihsiz).

vardır ve bu fark, evliliklerinin sonu olmuştur. Tevfik, Emine'nin katı kurallarını yumuşatacak, onu değiştirmek için çabalayacak bir erkek değildir. Hatta kendisi birileri tarafından idare edilme ihtiyacı içindedir. Bu yüzden Tevfik, yazarın önceki romanlarında gördüğümüz erkek kahramanların yaptığını yapmaz, eşini yönlendirmez. Oysa aynı romanda Peregrini ile Rabia'nın durumları daha farklıdır. İtalyan Peregrini, Müslümanlığı özümseyen Rabia ile evlenir ve Osman adını alır. Bu iki kişi arasında yapılan evlilikte her iki tarafın da değiştiği görülmektedir. Halide Edib, bu iki kahraman aracılığıyla, farklı eğitimleri almış, farklı kültürlerden gelen erkek ile kadın arasındaki uzlaşmanın çarpıcı bir örneğini vermiştir. Peregrini, evliliğinden iki ay sonra evliliğini tekdüze bulmasına rağmen eskiden hayatına giren kadınlardan farklı olan Rabia'yı çok sevmektedir. Rabia, eşine çok bağlıdır ve adeta onun üstüne titrer. Bu tarz bir ilgiyi sadece sütünesinde görmüş olan Peregrini, Rabia'nın sevgisinde şefkatin hâkim olduğunu gözlemlemiştir. Bir akşam Peregrini piyano çalarken Rabia aralarında yabancı bir şeyin olduğunu hisseder. Vehbi Dede'nin "*Osman'ın geçmiş hayatı, belki aranızda bir uçurum açar*" (s. 224.) sözünü hatırlar. Osman da bu uçurumun farkındadır ve doldurmak ister. Bunun için Rabia'nın çocukluğunu öğrenir. Hatta dedesini görmek için Cuma namazına gidecektir.

Uyku tutmadığı bir gece Osman, evliliğini düşünür: "Muhtelif yaş-taki, muhtelif huydaki ruhların evlenmesi, birleşmesi mümkün olabilir, fakat yaşları birbirinden çok farklı iki vücudun evlenmesi kabil olamaz. Osman böyle düşünüyor. Rabia henüz yirmi bir yaşında, kendisi kırkın ne kadar üstünde." (s. 228.) Yazar, burada bir anlamda kendi evliliğindeki tecrübelerini aktarmaktadır. Osman, Selim Paşa konağının selâmlığını kiralamak ve orada oturmak istediğinde Rabia karşı çıkar, tartışılar ve Osman'ın Rabia'ya bakışı değişir: "Bu kız onun için şimdi pis bir arka sokakta doğmuş, büyümüş bir imam torunu, bir bakkal kızı. Ne demiş de bu kadar fedakârlık ederek hayatını şımarık bir mahalle kızına bağlamıştı?" (s. 265.) Rabia, Osman'ın yanlış seçim yaptığını, kendisinin yaşadığı yerden ayrılmayacağını söyler. Bu tartışmada, eşler arasındaki sınıf farkı ortaya çıkar. Osman, daha önceki hayatında yaşadığı lüks yerlerden bahsedince Rabia daha da kızar. Rabia'ya göre kültür, medeniyet, memleket, ırk farklılığı aynı dini paylaşımlar için önemli değildir. Fakat sınıf farkı önemlidir ve Rabia Osman'ın konuşmasından bunu sezmiştir. Bu tartış-

madan sonra Osman ilk kez Rabia'ya ve Sinekli Bakkal'a karşı tiksinti duyar. Bu romanda Behire, eşi ile aldıkları eğitim ve yetişme tarzının farklılığından dolayı çatışma yaşayan diğer bir kahramandır. Behire, hem mürebbiye gözetiminde büyümüş, Batı eğitimi almış, hem de ona kendi kültürü öğretilmiştir. Kocasını ise Avrupa'da eğitim almış, oradan gelen her fikri gözü kapalı kabullenebilecek bir mühendistir.

*Döner Ayna*²¹ romanında üniversite mezunu, modern bir genç olan Ayşe, nişanlı olduğu hâlde kendisine talip olan iki erkekle görüşmüş ve bunu nişanlısına da söylemiştir. Ayşe ile ilgilenenlerden birisi, öğrenimini Amerika'da yapmış çok zengin bir petrol mühendisidir. Ayşe, mühendise acıdığı için onunla yakından ilgilenir. Yakışıklı mühendis Ayşe'ye âşık olur ve babasından ister. Ayşe bu evlilik teklifine ne evet ne de hayır der. Bu mühendis ile uzun süre konuşan ve hatta bir süre flört eden Ayşe, onunla evlenemeyeceğini anlar: “Çünkü hep madenlerden, özellikle petrolden başka bir şeyle ilgilenmiyor; aşkı ise ateş almış petrol kuyusuna benzetince, iş değişti. Hemen kendisiyle evlenmek olasılığı kalmadığını, gönlünün başka bir yerde olduğunu söyleyince çok dürüst davrandı. Hemen ilişkisini kesti ve işine döndü.” (s. 199–200.) Bu romanda Ayşe'nin bir başka talibi Trabzonlu Hamsi Tarık'tır. Ayşe, Tarık'ı beğenmesine rağmen tahsili olmadığı ve hamsiden başka bir şey konuşmadığı için evlenecek biri olarak görmez.

*Hayat Parçaları*²² romanında Mehmet Efendi kızını bir profesörün oğlunun istediğini duyunca iki şeyden rahatsız olur. Birincisi, bir profesörün, kızını gelin olarak isteyip istemeyeceği, ikincisi ise üniversiteli gençlere güvenmemesidir. Mehmet Efendi, evleneceği kişiyi kızının kendisinin seçeceğini belirtir. Pek çok talibi olan kızı Naciye ise bu konuda çok kararsızdır. Hepsıyla konuşur fakat hiçbirleriyle evlenmeye karar veremez.

Sevda Sokağı Komedyası romanında Numune, denizde kendisini boğulmaktan kurtaran kayıkçı Salim Ağa'dan etkilenmiş fakat kalfadan, onun ne bey ne de efendi olamayacağını, sadece ağa olabileceğini öğrenince: “Ben beyden başkasına varmam” (s. 225.) diyerek evlilik düşüncesinden vazgeçmiştir. Bunu duyan kalfa, Numune'ye evlilik konusunda öğütte

²¹ Halide Edib Adivar, *Döner Ayna*, Ahmet Halit Yaşaroğlu Kitapçılık, İstanbul 1954 (Alıntılardaki sayfa numaraları eserin bu baskısına aittir).

²² Halide Edib Adivar, *Hayat Parçaları*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1963 (Alıntılardaki sayfa numaraları eserin bu baskısına aittir).

bulunur: “*Merak etme Salim Ağa seni almaz... Fakat beye varmağı da aklından çıkart kızım. Seni efendi de almaz. Olsa olsa bir ağa.*” (s. 225.)

Âkile Hanım Sokağı romanda gayrimeşru bir ilişki sonucunda doğan Gülbeyaz'ın, Fevzi Yürekli isimli bir doktorla evlilik isteği anlatılır. Gülbeyaz, kibar ve mutaassıp bir aileden gelen Fevzi ile evlenirse ailesinin ona yukarıdan bakacağını, annesi babası bilinmeyen biri olduğu için aşağılayacaklarını düşündüğü için evlilik düşüncesinden uzaklaşmıştır. Halide Edib'in romanlarında eşlerin eğitim ve ekonomik düzey bakımından birbirine denk olması gerekir düşüncesi ağır basmaktadır.

Evlilik sorunlarının farklı boyutlarda incelendiği ve mektuplaşmalar şeklinde yazılmış bir roman olan *Handan*'da, Refik Cemal, arkadaşı Server'e yazdığı bir mektupta eşi Neriman'ı anlatır. O, sessiz sakin oluşu sebebiyle evlenmeye karar verdiği Neriman'ın sosyoloji, tarih ve felsefe kitaplarını sevmemesinden şikâyetçidir. Neriman, ülke sorunlarından habersizdir. Refik Cemal, Neriman'ı bütün iyi özelliklerine rağmen kendi fikir dünyasının uzağında görür. Romanın diğer kahramanı Nazım kadar şiddetli olmasa da eşinin ülke sorunlarına duyarlı olmasını bekler: “*Ne ise, işte ondan dolayı bu mesut izdivacımızda sizleri, benimle yaşayıp, köpürüp haykıracak, çalışacak kardeşleri, erkek fikirleri arıyorum.*” (s. 20.) Bu sözler Nazım ile Refik Cemal'in eşlerinde aynı özellikleri aradıklarını göstermektedir. Romanda Refik Cemal evleneceği kadındaki eksikleri fark etmekle beraber, *Seviye Talib* romanında olduğu gibi, eşini değiştirmek için gayret göstermez. Erkeğin beklentisi daha çok fikir arkadaşı yetiştirmektir.

Eşlerin aldıkları eğitimdeki farklılık, ilgi, ihtiyaç ve arkadaş çevresi olmak üzere birçok farklılığı da beraberinde getirmektedir. Bu durumda olan eşlerin sağlıklı bir iletişim kurmaları çok zordur. Eğitim düzeyi yüksek olan eş, güvenilir bilgilere sahip olduğu için bilgisizlik karşısında kırıcı olabilir ya da eğitim düzeyi düşük olan eş bunu sorun hâline getirebilir.²³ Bu yüzden, evlilikte eşler arasındaki eğitimin birbirine denk ya da yakın olması çok önemlidir. Halide Edib, eserlerinde bu sorunu irdeleyerek erkekleri eşlerinin eğitimi konusunda bilinçlendirmeyi hedeflemiştir. Ahmet Mithat Efendi, iyi bir evlilik yapmak için kadının iyi bir eğitim almasını şart koşarken, yüksek tahsil görmüş gençlerin, kültürlü ve iyi

²³ Mürüvvet Bilen, *a.g.e.*

yetişmiş kızları tercih ettiklerini vurgulamıştır. Hatta gençler, ülkelerinde tahsilli kız bulamazlarsa yabancı kızlarla evlenme yoluna giderler. Bu sebeple, kızların iyi eğitim almaları gerekir.²⁴

Halide Edib'in romanlarındaki erkek kahramanlar, evlenecekleri kadını seçerken eğitimlerine dikkat ederler. Bu erkekler, eğitim almamış ya da eksik eğitim almış bir kadınla evlenirlerse, eşlerini eğitime görevini üstlenirler. Erkek kahramanların çoğu, hars-medeniyet sentezini yapabilmiş bir kadınla evlenmek isterler. Kadınlar ise eğer sağlıklı bir bilince ve gelişmeye yönelik bir eğitime sahiplerse kendilerine uygun bir eş seçebileceklerdir. Bu kadınlar, evlendikten sonra hata yaptıklarını anlarırsa, eşlerinden ayrılabilirler, kendi kendilerine veya başka bir erkekle tekrar mutlu olabileceklerdir. Mutsuz bir evlilik, kadını erkekten daha fazla etkileyeceği için kadının eş seçiminde söz sahibi olması önemlidir. Bu yüzden Halide Edib, *Raik'in Annesi*, *Kalp Ağrısı*, *Zeyno'nun Oğlu*, *Sinekli Bakkal*, *Seviye Talib*, *Handan* ve *Mev'ut Hüküm* romanlarında mutsuz evlilikleri, mutluluğu bulamama nedenlerini ve bu nedenlerin ortadan kalkması için toplumun ve özellikle kadınların eğitilmesi konusunu işler. Kadınlar eğitildiği ve erkeklerle aynı haklara sahip olduklarında evlilik ne erkekler, ne de kadınlar için bir cehennem olacaktır.²⁵

*Seviye Talib*²⁶ romanında, Avrupaî fikirlerle yetişmiş olan Fahir, halasının kızı Macide ile evlenir. Fahir ile Macide arasında eğitim farkı vardır ve buna bağlı olarak dünya görüşleri farklıdır. Fahir, geleneklere aşırı bağlı ve kadınların eğitimine şiddetle karşı çıkan annesinin etkisinde kalan biri olan Macide'yi tekdüze biri olarak değerlendirir. İngiltere'de eğitim almış olan Fahir, Tanzimatla ortaya çıkan Doğu-Batı sentezini gerçekleştirmiş yeni insan tipinin örneğidir. Fahir, fert olmayı esas alır ve toplumun genelinde özlediği değişimi önce eşinde başlatmak ister. Aldıkları eğitim ve yetişme tarzları farklı olan Fahir ile Macide arasında pek çok konuda anlaşmazlık yaşanır. Eşi Macide'nin katı görüşleri karşısında

²⁴ Ahmet Mithat Efendi, "Diplomalı Kız", *Letâif-i Rivâyât*, hzl. Fazıl Gökçek, Sabahattin Çağın, Çağrı Yayınları, İstanbul 2001, s. 662.

²⁵ Emel Doğramacı, *Türkiye'de Kadının Dünü ve Bugünü*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1989, s. 76.

²⁶ Halide Edib Adivar, *Seviye Talib*, 2. bs., Orhaniye Matbaası, 1342-1924 (Alıntılardaki sayfa numaraları eserin bu baskısına aittir).

zor durumda kalan Fahir için en zor olan ise arkadaşı Numan'a, bu tarz düşünceleri olan bir kadınla evli olduğunu söylemektir. Adeta bundan utanan Fahir'in bu fikirlerini sezmiş olan Macide daha da kızar: *"Ben biliyorum zaten; iki sene Avrupa gördünüz mü, bizi beğenmez oluyorsunuz. Benim cahilliğimden, kabalığımdan sıkılıyorsan düğüne yalnız git. Ben öyle yere gidip de herkesin maskarası olamam. Sen orada fikrine muvafık kadın bulursun..."* (s. 16.)

Fahir, Macide'nin şahsında, eşinin ruh dünyasına hitap etmeyen, sadece ev işleriyle uğraşan kadını görür. Bu kadınların bütün dünyaları ve uğraşları, ev işleridir. Fahir, ev işi yapmayı bir kadında olması gereken bir özellik olarak görmekte beraber; kadının, eşinin ruhuna hitap etmesini ve onun en yakın arkadaşı olmasını öncelikli şart koşar. Bu düşüncesiyle Fahir, adeta yazarın sözcüsü gibidir: *"Onlar bir sınıf genç kızlardır ki, gazete okuyabilecek, mektup yazabilecek kadar okur, yazarlar; sonra bütün zamanlarını ev hayatına hasrederler. Onlar için en tabii şey, dikiş dikmek, ortalık süpürmek, yaygıları temiz, düzgün bulundurmak, ortalıkta döküntü bırakmamaktır. Bunlar istihfâf edilecek şeyler değildir. Fakat onların bu kadınlıklarında bir erkeği sıcak kucağına koşturacak bir şey yoktur. Ne köşelerde tebessüm eden bir iki çiçek, ne de temiz, zarif, sizi anlamağa, sizi eve ısındırmağa müheyya bir kadın görebilirsiniz. O, daha arkasından iş entarisini çıkartmağa vakit bulmadan, siz eve gelirsiniz. Siz ona efkâr-ı hususiyenizden bahsederken onun endiş-nâk gözleri konsolun üzerinde toz arar..."* (s. 4-5.) Bu sahne ile bu iki insanın yaşam anlayışları arasındaki farklılık vurgulanmaktadır. İdeal kadın, hem ev işleri konusunda titiz, hem de eşinin en yakın arkadaşı olmalıdır. Halide Edib, kadınların bu ikisini bir arada yapamamalarından şikâyetçidir. Kendini ev işlerine veren kadın, eşinin hayata bakış açısına uzak kalmakta, onun ruhuna hitap edememektedir.

Batılı fikirlerle yetişmiş erkeğin akraba evliliği yapması ve kadının eğitim düzeyinin düşüklüğü, bu dönem eserlerinde sık karşılaşılan bir durumdur. Fahir, kadınların eşlerinin arkasına sığınmalarının onları güçsüz gösterdiğine inanır. Bu güçsüz kadınların duvarlar arkasında bütün dünyayla ilgileri, eşlerinden ibarettir. Onun dışında hiçbir şeyle ilgilenmezler. Bu kadınların eşlerinin ruh hâllerine yabancı kaldıklarını düşünen Fahir, bütün ülke değişim içindeyken eğitilmiş her erkeğin üzerine düşen görevin, eşini eğiterek değiştirmek olduğuna inanır. Eşi Macide'ye karşı bir öğretmen tavrı takınan Fahir, onu gözlemler ve değiştirmeye

çabalar. Üzerinde annesinin büyük etkisi olan Macide'nin birdenbire doğumundan itibaren aldığı eğitim ve kabullendiği yaşayış tarzının dışına çıkmasını beklemek mümkün değildir. Fahir onu hızlı bir şekilde Batılı bir kadın hâline getirmek ister. Dönemin pek çok eserinde işlenen kadını hızla değiştirme isteği, yazarların Batı ile Türk toplumu arasında somut olarak görülen farkı, halkı eğitmek suretiyle kapatabilecekleri düşüncesinden kaynaklanmaktadır.²⁷ Fahir, zaman zaman Macide'nin mutsuz olduğunu sezmektedir ve bunun nedeninin kendisi olduğuna inanmaktadır. Macide, Fahir'e uygun bir eş olmadığını düşünür. Fahir, Avrupa'da aldığı eğitimden sonra değişmiştir ve aralarında görüş ayrılıkları vardır.

Handan romanında Nazım da iyi eğitim almış olan Handan ile evlenmek ve onu maksadı doğrultusunda eğitmek ister. Nazım, Handan'ın "dimağını, ruhunu okutmağa" karar vermiştir. Fahir de eşi Macide'yi eğitmek ister. Ancak Macide, Handan gibi Batılı bir eğitim almamıştır. Annesi ona sıkı ve kuralcı bir eğitim vermiştir. Handan'ı amaçlarına ortak etmek için evlenmek isteyen, gerektiğinde ideal uğruna onu ölüme çağıran Nazım, Handan'ın şahsiyeti kuvvetli, idealleri olan, bu idealler için ölümü göze alabilecek biri olduğunu zannetmiştir. Handan, maksat arkadaşlığı ile evlilik arasında bağlantı kuramamıştır. Ona göre, ikisi farklı şeylerdir. Handan, Nazım'ın amacı yolunda çalışmak için onunla evlenmenin gerekliliğine inanmaz. Bir arkadaş ya da kardeş olarak da bunu yapabileceğini düşünür ve bu nedenle Nazım'ın evlilik teklifini hiç düşünmeden reddeder.

Kalp Ağrısı romanında evliliğin herkes için felâket ve ideallerini gerçekleştirmek için engel olduğuna inanan Hasan Bey, Zeyno'ya ilgi duy-

²⁷ Erkek yazarların kadını eğitmek suretiyle sosyal sorunları halledeceklerini sanmaları bir vehimdir. Nitekim iyi bir eğitim ve öğretim gören Fatma Aliye Hanım, son derece anlayışsız bir adamla evlendirilir ve mutsuz olur. Yazarın *Muhazerat* romanı, kadın duygularını ele alıp işlemesi bakımından önem taşır. Eserin kahramanı Fazıla iyi yetişmiş bir genç kızdır ama evlendirildiği adam beraber okuyup yazmanın, konuşmanın tadına varamayan, günlük eğlenceler peşinde koşan biridir. Gelin gittiği konakta kendini yapayalnız hisseden Fazıla, intiharı düşünür ama günah olduğu inancıyla vazgeçer. Konaktan ayrılır, kendini esir olarak satar ve Mısır'da bir ailenin yanında kalfa olarak çalışmaya başlar. Roman, hayatına bizzat kendi iradesiyle şekil veren kadın tipini çizmesi bakımından önemlidir, bk. İnci Enginün, "Türk Kadın Yazarları" *Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları*, Dergâh Yayınları, İstanbul 1991, s. 271.

makta, fakat hiçbir bakımdan kendisini ona denk görmemektedir. Çok okuyup kendini yetiştirecek ve Zeyno ile evlenecektir. Hasan Bey subaydır ve Anadolu'nun ücra bir köşesine gidip sevdiği kadınla yaşamak ister. Hasan Beyin evleneceği kadından beklediği, geçmişini geride bırakarak tamamıyla kendisinin olmasıdır. Zeyno ile aralarındaki eğitim farkının evlenmelerindeki en önemli engel olduğunu düşünen Hasan Bey, Zeyno'nun kendisi gibi "kurmay bile olmayan kaba bir askeri" istemeyeceğine emindir. Halide Edib'in eserlerinde, eğitim farklılığı ya eşleri birbirinden uzaklaştırmakta, ya da boşanmaya yol açmaktadır. Böylelikle yazar, eşler arasında ortak kültürün gerekliliğine dikkat çekmektedir.

Sevda Sokağı Komedyası romanında, oğlunun bir serseri olduğunu düşünen Saffet Hanım evlenme çağı geldiğinde Macit'in uslanacağını ümit eder. Oğlu hep "aşüfte"lerin peşinde olan Saffet Hanım, tesadüfen tanıştığı Numune'yi çok beğenir. Saffet Hanım o günden sonra Numune'ye "gelinim" diye hitap eder. Numune, Macit Beyin karısı olmaya karar verir. Mutlaka onu bulacak ve evlenecektir. Sosyal statüye önem veren Numune için Macit'in "Bey" olması onu evlenilecek biri konumuna getirmektedir. Macit saz çalmakta, hovardalık yapmakta usta, ele avuca sığmaz biridir. Onun bu özellikleri de Numune'nin hoşuna gider.

Sinekli Bakkal romanında Sabiha Hanım, oğlu Hilmi'yi, küçük yaşta aldığı ve terbiye ettiği Dürnev ile evlendirmiştir. Sabiha Hanım'ın, hiç tanımadığı birini almak yerine, kendi yetiştirdiği kişiyi gelin olarak seçmesinin nedeni, Dürnev'in kendisine bağlı ve daima ikinci safta kalacak biri olacağına inanmasıdır. Geleneklere bağlı ve otoriter bir kadın olan Sabiha Hanım, evinde sözünün geçmesini ister. Bu yüzden, Sabiha Hanım'ın oğlunu evlendireceği kadında aradığı tek şart, kendisini geçmemesidir. Romanda, Hilmi'nin evleneceği kadında aradığı özellikler üzerinde durulmamıştır. Onun evleneceği kişiyi seçen annesidir. Anne Sabiha Hanım ise, gelinini seçerken sadece kendi çıkarlarını düşünmüştür.

Bu romanda Galip Bey, Rabia ile evlenmek ister. Rabia'ya bu haberi veren Sabiha Hanıma göre Galip Bey kaçırılmayacak bir kısımettir: "*Galip Bey seni istiyor. O ne surat, maymun? Daha iyisini nerede bulacaksın? Babası zengin, ne kaynana, ne görümce var, bir evin bir kadını olacaksın.*" (s. 99.) Fakat Rabia bu evliliği istemez. Kızının evden ayrılacak olmasına içten içe üzülmekte olan Tevfik, Rabia evlenmeyi reddettiğinde çok sevinir. Rabia'nın amca diye hitap ettiği Cüce Rakım da Galip Beyin kaçırılmayacak bir fırsat olduğunu düşünmektedir: "*Çocukluk etme, Rabia. Sen çeyizsiz,*

çimensiz bir kızsın. Hamın, hamamın yok. Bir tek cüce amcan var... Galip'e varırsan beni çeyiz halayığı diye beraber alırsın. Galip gibi istediğin kalıba sokaçağın kocayı bir daha bulamazsın." (s. 99.) Zenginlik ve evlenecek kişinin özellikle kayıncı ve görümcüsünün olmaması da evlenecek adaylar arasında tercih sebebidir.

Selim Paşa konağının bahçıvanı, Bayram Ağanın yeğeni Bilal'e göre yeryüzünde iki cins kadın vardır: "Beyoğlu'nun orospuları ve aile kızları... Birincileri para ile alınır, ikincileri nikâhla. Rabia ikinci kısımdandı. Onun için Rabia ile mutlaka evlenmeyi kurmuştu. Rabia'yı bir gün alacak ve ona kendinin ne şaşılacak bir erkek olduğunu gösterecek." (s. 101.) Konakta, uşaklar arasında Bilal Rabia yakınlaşması konuşulmaktadır. Uşaklara göre Rabia gibi ünlü bir hafızın Bilal ile evlenmesi Bilal açısından bulunmaz bir fırsattır. Bilal'in amcası Bayram Ağanın da bu evlilik için Paşaya yalvaracağını düşünürler. Fakat Bayram Ağa bu dedikoduları duyunca çok sinirlenir: "Bilal bir ortaoyuncusunun kızına, bakkallık eden bir kıza mı kalmıştı? Kim bu lâfi ederse gözünü patlatacaktı." (s. 103.)

Mahallede evlenme yaşı gelen kızlara eş bulmayı görev sayan hanımlar Rabia'ya uygun birini bulmakta zorlanırlar. Mahallenin gençleri Rabia'ya uygun tek kişinin Sabit Beyağabey olduğunu düşünürler. Rabia'nın "burnunu sürtecek", onu "yola getirecek" tek kişi Sabit Beyağabeydir. Rabia, eşi Peregrini'yi yönetmek ister: "*Rabia bir kadın kalbinin tadabileceği en yüksek zaferi tadıyor. En serseri bir erkeği sonunda bir bucağa bağlamış.*" (s. 289.) Halide Edib'in romanlarında eşini yönetme isteği sık vurgulanır. Halide Edib'in, "Kadınlar Arasında" başlıklı yazısında anlattığı Rukiye Hanım, kadın-erkek ilişkileri konusunda benzer görüşler ifade eder: "*İster koca, ister evlât, ister âşık, isterse dairesinin âmiri olsun, her zaman erkek kadının elindedir. Dünya kuruldu kurulalı böyle idi, kıyamete kadar da böyle devam edecektir.*"²⁸

Kerim Usta'nın Oğlu romanında Kasım'ın annesi, yıllardır yanında çalışan ve Kasım'a yardım eden Nuriye Hanım ile oğlunun evlenmesini ister. Kasım, annesinin bu isteğini kabul eder. Annesi, Nuriye'nin, oğlunu kadınlara karşı koruyacak bir nevi bekçi görevi üstleneceğini düşünerek evlenmesini isterken Kasım, Nuriye Hanım'ın kendisine hayat arkadaşı olmasını bekler.

²⁸ Halide Edib Adıvar, "Kadınlar Arasında", *Yeni İstanbul*, nr. 2387, 9 Temmuz 1956.

*Raik'in Annesi*²⁹ romanında Siret'in dayısı, Siret'i komşularının kızı Necibe ile evlendirmek ister. Siret bu evliliği istemez ve yazı geçirmek ve biraz da bu ortamdan uzaklaşmak amacıyla Heybeli Ada'ya gider. Necibe on beş, Siret otuz iki yaşındadır. Siret'in dayısına göre Necibe hem yaşça hem de zengin olması nedeniyle Siret'e uygundur. Bir senedir Fransızca öğrenen Necibe, Beyoğlu'nda dükkân sahipleriyle Fransızca konuşmaktadır. Fakat Siret bu nitelikte bir eş istemez: "*Kocasımı, "bonjur" diye karşılayan, Beyoğlu'nda Fransızca pazarlık eden, çocuğuna anneden önce "mama" dedirten kadınlardan Allah, bizim gibi kendi hâlinde yaşayan gençleri korusun*" (s. 133.) Siret, Batı taklitçisi olmayan, kültürüne bağlı, çocuğuna ninniler söyleyebilecek, onu en iyi şekilde yetiştirecek bir kadınla evlenmek ister. Kadında aradığı en önemli şey, doğallık ve sadeliktir. Etrafında Batı taklitçisi kadınları gördükçe sinirlenen Siret, bu kadınların, ana dilleri yerine yabancı dille konuşmalarına kızar. Siret'in evleneceği kadın tipi, yabancı dil isterse öğrenecek ama olur olmaz yerlerde yabancı dil bildiğini göstermeyecek, Fransız kadınlarını taklit etmeyecektir. Siret'in burada belirttiği olumsuz özellikler, Tanzimat'tan sonra toplumumuzda sıkça görülen bir kadın tipini özetlemektedir. Üstelik bu Batı taklitçiliği sadece kadınlarda değil, erkeklerde de görülmektedir. Siret'in evleneceği kadın, klâsik müzik öğrenmeli ve çocuğunu uyutacak ninniler çalabilmelidir. Bütün bunlar, Batılılaşma süreciyle birlikte yanlış batılılaşmanın sancılarının da yaşandığı bir ülkede aile birliği kurulurken toplum dengesinin bozulmasını önlemek amacıyla dikkat edilmesi gereken önemli hususlardır. Romanda, Refika'nın babasının evlilikle ilgili görüşleri verilir. Bu adama göre kalben ve fikren birbirine benzemeyen iki kişinin evlenmesi kadar fena bir şey olamaz. Kızının evliliğinde yapılan en büyük hata da budur. Babasına göre Refika "bir Katolik gibi" boşanmaktan korkar.³⁰ Roman

²⁹ Halide Edib Adivar, *Raik'in Annesi*, Orhaniye Matbaası, İstanbul 1342-1924 (Alıntılardaki sayfa numaraları eserin bu baskısına aittir).

³⁰ Romanlarında kadın tipleri işlemede başarılı olan Halide Nusret Zorlutuna, bu romanları aracılığıyla kadınlara ahlâklı, faziletli ve anlayışlı olmayı öğütler. *Gül'ün Babası Kim?* romanında evli ve çocuklu bir erkeği seven Mecla, evliliğe karşı olmasına rağmen, toplumun beklentisine cevap vermek için onunla evlenecektir. İki insanın sonsuza dek beraber yaşama mecburiyetinde olmadığına inanan Mecla, Talat'ın eşini ve çocuğunu terk etmesini doğru bulur. Ona göre aşk bitirse evlilik de bitmelidir. Kendisinin Talat ile olan evliliği de aşkları bittiğinde sona erecektir. Kellime Erdal, *Halide Edib Advor ve Halide Nusret Zorlutuna'nın Eserlerinde Öğretmen ve Eğitim*, Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Bursa 2005, s. 390.

kahramanlarından Siret, daha önce uzaktan görüp hayran olduğu Refika'yı evliliğine bağlı olmasından dolayı daha çok beğenir. Ona göre Refika evlenilecek kadındır. Çünkü Refika "kendisine ihanet eden eşine sadık kalacak kadar ahlâklı"dır.

Handan romanında kızlarına İngiliz terbiyesi veren Cemal Bey'in kızlarının davranışları çok rahattır. Bu dört kızdan biriyle evlenmek isteyen Refik Cemal, kızların davranışlarının bu derece rahat olmasını ve sokakta İngilizce konuşmalarını hoş karşılamaz. Kendisini "biraz muhafazakâr" bulduğundan bu kızların arasından evlenmek için en sessiz ve sakini olan Neriman'ı seçen Refik Cemal, evleneceği kadının yabancı dil bildiğini olur olmaz yerde göstermesini istemez. İyi bir eğitim almış olmak, evlilikte ve eş seçiminde önemli rol oynayabilir ancak kadının davranışlarındaki aşırılık erkekte tedirginliğe sebep olabilir. Refik Cemal'in Neriman'ı eş olarak seçmesinde bu endişenin payı vardır. Refik Cemal, en iyi eğitim almış kadını değil, en sessiz ve sakin olan kadını tercih etmiştir.

*Ateşten Gömlek*³¹ romanında Peyami, akrabalarından Ayşe ile evlendirilmek istenir. Fakat Peyami, henüz tanımadığı Ayşe'yi eğitim düzeyi açısından kendine uygun bulmaz ve onunla evlenmeyi reddeder. Peyami'nin Ayşe ile evlenmek istememesinin diğer nedenleri, adının "sıradan bir isim", -Ayşe- olması ve taşrada yaşamasıdır. Peyami bu evlilikten kurtulmak için Avrupa'ya gider. Bir süre sonra yurda dönüp Ayşe ile tanıştığında, önyargı ile reddettiği bu kadının Avrupa taklidi kadınlardan üstün ve şahsiyet sahibi olduğunun farkına varan Peyami, Ayşe'nin üstünlüğünü vurgularken dil bilmesinin önemi üzerinde durur. O devirde yabancı dil bilmek ve bunu gerektiği yerde kullanmak kadın için önemli bir meziyettir ve evlenmede tercih sebebidir. Bu gerçeği bilen bazı zengin aileler, kızlarına yabancı dil dersleri aldırırlar.

*Tatarcık*³² romanında Poyraz Köyü halkının Tatarcık ismini taktığı Lale çok iyi İngilizce bilir. Kızlarına İngiliz mürebbiye tutamayacak olan aileler, Lale'den İngilizce dersi aldırırlar. Bu ailelerin kızlarına ders aldırma nedeni ise dil bilen kızların evlenmede tercih edildiklerine inan-

³¹ Halide Edib Adıvar, *Ateşten Gömlek*, Teşebbüs Matbaası, İstanbul, 1339. (Alıntılardaki sayfa numaraları eserin bu baskısına aittir).

³² Halide Edib Adıvar, *Tatarcık*, Ahmet Halit Kitabevi, İstanbul 1936 (Alıntılardaki sayfa numaraları eserin bu baskısına aittir).

malarıdır. Zihni sürekli zengin koca aramakla meşgul olan Zehra, sık sık evlenme ihtimali olan kişileri düşür. Müsteşar ya da elçi olma ihtimali bulunan Şinasi'nin geleceği parlaktır ve Zehra'nın eş adaylarındandır. Bu meslek Zehra'ya para, elmas, kürk, otomobil ve sonsuz bir sosyete hayatını çağrıştırır. Zehra bu ortamda güzelliğini, kadınlığını ve çekiciliğini herkese gösterecek, kocasına sadık kalmayacak ve gününü gün edecektir. Yediler grubu içinde Haşim onu beğenir. Recep'e göre Zehra Haşim'le değil, onun yatıyla, otomobiliyle, apartmanlarıyla evlenmek ister. Recep, Zehra'nın Haşim'i değiştireceğini de düşünür: "*Zehra kocasını küçük parmağında çevirmek ister, Zehra'yı aldığı gün karakter, irade, benlik gibi şeylerden vazgeçmeli...*" (s. 101.) Yaşı ilerlediği için Zehra'nın annesi de ona sık sık evlenmesi gerektiğini hatırlatır. Annesine göre kızı geleceğini "sağlam bir kazığa bağlamak için" parası ve mevki olan bir koca bulmalıdır.³³

Halide Edib'in romanlarında kadınlar genellikle eşlerine isteklerini yaptırmak ve onları yönetmek isterler. *Sevda Sokağı Komedyası* romanında Leyla, Macit'i sevmemekle beraber onun kendisine hizmet etmesi hoşuna gider: "*Macit, hiç olmasa Leyla'nın maddî ve manevî kendi elinde tuttuğu ve her istediğini yaptrabileceği bir insandı. Leyla bundan biraz teselli buluyordu. Yeter ki, bu akşam, hatta hiçbir akşam yatağına girmeye çalışmasın. Bunu Macit'e kesin bir dille anlatmalı.*" (s. 263.) Leyla bu fikrini Macit'e de söyler. Macit de onu hiçbir zaman rahatsız etmeyeceğine ve ayrı bir yatakta yatacağına söz verir. Leyla'nın bu evlilikten en büyük kazancı, kendisi ile ilgilenen Kerim ile evlenmesine engel olması ve bu sayede vicdan azabından kurtulmasıdır.

Kalp Ağrısı romanında babası ile her sırrını paylaşan Zeyno, onunla evlilik üzerine konuşur. Babası, Zeyno'nun Hasan Bey'le evlenmesi du-

³³ Kerime Nadir, *Ormandan Yapraklar* ve *Ruh Gurbeti* romanlarında evlilik ve evlilik konusunda kadınların tutumuna değinir. *Ormandan Yapraklar* romanında, genç kızların gelecek endişesiyle zengin erkekler yerine, yuvalarını beraberce kuracakları, meslek sahibi gençlerle evlenmelerinin daha sağlam bir temel teşkil edeceği fikri üzerinde durulmaktadır. *Ruh Gurbeti* romanında ise ailesinin bozulan maddî durumunu düzeltmek için eğitimini bırakan ve mutsuz bir evlilik yapan bir genç kızın dramı anlatılmaktadır. Kocasını öldürülen genç kadın, eşinin ailesi tarafından horlanıp kovulunca baba evine döner, evin sorumluluklarını üzerine alır, doğacak çocuğuna iyi bir ortam sağlamaya çalışır. Üniversite eğitimi alır. Yazar, genellikle kuvvetli genç kız tipleri çizer. Zeynep Kerman, "Kerime Nadir", *Yeni Türk Edebiyatı İncelemeleri*, Akçağ Yayınları, Ankara 1998, s. 210.

rumunda mutlu olamayacağına inanır. Çünkü ona göre “iki iradeli ve inatçı insan birbirini yer” ve mutlu olamaz. Yine babasına göre Zeyno özgürlüğünü kısıtlayacak, onu istediği gibi elinde tutacak bir adama tahammül edemez. Zeyno bir süre sonra babasının arkadaşı Albay Muhsin ile evlenir. Muhsin’in ilk eşi ölmüştür ve Zeyno’nun babası onun kızıyla evlenme isteğine olumlu bakmaz. Ona göre Muhsin elli yaşındadır ve yaşlı bir dulla evlenmelidir. Fakat Muhsin genç biriyle evlenmeyi tercih eder: “Hatıraları olan somurtkan yahut hassas, geçkin kadınlar istemiyorum. Evimi şenlendirecek, genç, neşeli, hatırasız, çok seveceğim bir kadın istiyorum.” (s. 158.) Zeyno onu sevip sevmediğinden emin olmamasına rağmen Muhsin’le evlenir ve onu istediği gibi yönettiği için mutludur: “Bazen onunla olmaktadır, babamın yanında imişim gibi sakın ve fikrî bir zevk, bazen de bu olgun ve cazip adamı elimde bir hamur yumuşaklığı ile şekilden şekle sokmaktan hain bir neşe duyuyorum.” (s. 170.)

Tatarcık’ın, kocasını “burnuna halka takılmış, mahalle mahalle oynatılan ayı yavrusuna benzetecek” kadınlardan biri olarak gören Haşim, arkadaşı Recep’in Tatarcık ile evlenmesinden korkar. Tatarcık’ın iradeli şahsiyeti Haşim’i rahatsız eder. Abdulgaffar Efendiye göre halka huzur vermeyen biri olan Tatarcık’ı “kılıbık olmayan bir koca kuzuya çevirebilir ve kızları on beşinde baş göz etmek” gerekir. Roman kahramanlarından Fitnat, kızı Dürdane’ye iyi bir “koca” bulmak ister. Dürdane, hem zengin hem de yakışıklı biriyle evlenmek ister. Dürdane’nin annesi Fitnat, zenginliğin evlenmek için yeterli olmadığını, eğitimin daha önemli olduğunu düşünür.

Sonsuz Panayır romanında zengin ailelerden olan Safi-Türk’lerin kızları Şermin ve Nermin çok şımarık yetişmişlerdir ve fakir insanları hor görürler. Şermin evlilik ile ilgili düşüncelerini şöyle ifade eder: “Ben hiç Amerika’da öğrenim yaptı diye cebi delikle evlenir miyim? Altı ay sonra benim kendi apartmanım, arabam olacak, artık ana baba dinlemeyeceğim...” (s. 243.) Şermin bu sözleri Amerika’da öğrenim yapmış, kendi kültürüne bağlı Burhan ile evlenmesi söz konusu olduğunda ifade eder. Oysa Burhan Şermin gibi şımarık ve zengin kızlarla evlenmeyi aklının ucundan bile geçirmez. O, fakir bir ailenin kızı olan Ayşe’yi eş olarak düşünür. Burhan’a göre Ayşe delice âşık olunacak bir kız değildir. Fakat Ayşe’de insana güven ve huzur veren bir taraf vardır.

Ayşe'nin de kendine göre evlilik plânları vardır. Etrafındaki bazı genç erkekleri eşi olarak düşünen Ayşe'nin eş adaylarından biri Fûruzan Tıngır'dır. Ayşe'ye göre bu adamla arkadaşlık hoş bir şeydir fakat karısı olmak insanı "iğne üstünde" yaşatabilir. Bu adamdan hiçbir şey saklanmaz. Oysa Ayşe'ye göre bir kadının ne kadar dürüst olursa olsun, her zaman gönlüne hükmedemez. En namuslu kadın bile kocasını hayalinde aldatır. Kendisi de bu kadınlardan olan Ayşe, Fûruzan Tıngır'la evlenmesi durumunda Burhan ile dost kalmak ister. Bütün dertlerini ona anlatırken aralarında duygusal bir yakınlığın olma ihtimalini de düşünür. Fakat Tıngır bu yakınlığı hemen sezecek biridir. Oysa Burhan ile evlenmesi durumunda bu çeşit bir dostu olsa bile Burhan'ın aklına kötülük gelmez. Ayşe'ye göre evlenecek kişi biraz saf olmalıdır.

Sevda Sokağı Komedyası romanında Sabiha Hanım'ın kızı Mübeccel, babasının evdeki diğer besleme kızlarla yalnız kalmasından endişelidir. Ona göre bu güzel kızlar babasını yoldan çıkarabilir. Fakat Sabiha Hanım kocasından ve kendinden emindir: "*Babana dil uzatma, ben onu kullanmamı bilirim. Sen kendi beyini sakın.*" (s. 224.) Sabiha Hanımın kızı da kocasından emindir. Hatta tekdüze geçen hayatlarına renk katmak için kocasının biraz çapkınlık yapıp kendisini kıskandırmamasını ister.

Âkile Hanım Sokağı romanında, teyzesi ve eniştesi tarafından evlendirilen Âkile Hanım'ın evliliğinin ilk dört yılında iki oğlu olmuştur. Bu evlilik Âkile'nin karakterine uygun bir evliliktir. Âkile Hanım kocasını istediği gibi yönetir: "*Fatim Varna adını taşıyan kocasını küçük parmağının üstünde çevirmiş durmuştu. Komşular onların evini gösterirken, 'Bu evin erkeği Âkile'dir. Fatim bir erkek odalık gibi bir şey...' derlerdi.*" (s. 65.)

Sinekli Bakkal romanında Rabia, Osman istemese de yatarken kıyafetini kendisi değiştirir ve bu konuda ısrarlıdır. Yazar burada Rabia'nın bu davranışının kocasını avucunun içine almak isteyen kadın davranışı olduğu yorumunu yapar: "*Ah bu kocasına daima kendi elleriyle bakmakta direnen kadınlar! Bu da bir nevi avucu içine alma, sahip çıkma değil miydi?*" (s. 227.)

Evlilikten Beklentiler

Halide Edib'in romanlarında sevgiliyi unutmak, çocuk sahibi olmak, para, nüfuz, güç, himaye ihtiyacı, intikam gibi sebeplerle evlilik gerçekleşmektedir.

Kalp Ağrısı romanında Zeyno'ya göre iki genç samimi olduklarında nişanlanmalı ya da evlenmelidirler. Aksi takdirde ikisinden birinin ahlâksız olduğu şüphesi uyanır. Hasan Bey'e göre ise evlenmek için kadın ve erkeğin birbirinin hoşuna gitmesi yeterli değildir. Zeyno, Azize'nin ısrarıyla kendisinin de ilgi duyduğu Hasan Beyi Azize'ye yaklaştırmak ister. Fakat Hasan Bey bu evliliğe yanaşmaz: “*Ben evlenmenin aleyhindeyim Zeyno Hanım, hele derhâl evlenmenin daha ziyade. Azize de, ben de bugünkü bağlarımızın bütün bir hayat sürece kadar derin olduğuna emin miyiz, bilmiyorum.*” (s. 52.) Zeyno, roman kahramanlarından Muhsin ile evlenirken bir yandan da Hasan Beyden intikam almak ister. *Sinekli Bakkal* romanında Bilal, hiç beğenmemesine rağmen sadece Rabia'dan intikam almak için Selim Paşanın kızı ile evlenir.

Çaresaz romanında, etrafındaki herkese, özellikle hasta ve çocuklara yardım eden bir ilkökul öğretmeni olan Mediha, tifoya yakalanan Münir'e bakmak için öğretmenlikten ayrılır. Mediha'ya, kendisine ve annesine baktığı için borçlu hisseden Münir, etrafındakilerin de telkinleriyle imam nikâhı yapmaya karar verir. İmam nikâhı yapılırsa, Münir başkasına âşık olsa da Mediha'ya leke gelmeyecektir ve Mediha istediği zaman ondan kolayca ayrılacaktır. Mediha, imam nikâhını iki tarafın da birbirinin özgürlüğünü kısıtlamaması şartıyla kabul eder. Münir, Mediha'nın şartına razı olur. Bir hâkimin ve bir öğretmenin hukuk bakımından hiçbir değeri olmayan imam nikâhı yapmaları romanda birçok kişinin garibine gider. Halide Edib, aşkın evlenme için şart olduğuna inandığı *Seviye Talib*'de devrin bütün baskısına rağmen Seviye ile Cemal'in nikâhsız yaşamalarını över ve yüceltirken, bu romanda olumlu bir tip olarak takdim etmek istediği kahramanlarının çevrenin dedikodularından çekinerek imam nikâhını tercih etmelerinin izahı güçtür. Yazar, bu eserde hukukî bakımdan hiçbir önemi olmayan imam nikâhının daha sağlam bir bağ teşkil ettiği fikri üzerinde durmaktadır.³⁴

Handan romanında, Handan'ın annesi Sabire Hanım, Handan'ın özel dersler alması gerektiğini söyleyen Nazım'ın bu isteğinin para kazanmakla ilgili olduğunu düşünür. Ancak Nazım'ın bu derslerden para almayacağını öğrenince Sabire Hanım bu sefer de onun Handan'la evlenip içgüveysi

³⁴ İnci Enginün, *Halide Edib Adıvar'ın Eserlerinde Doğu ve Batı Meselesi*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1978, s. 374.

olacağını tasarlar. Handan'ın babasına göre bu doğru değildir. Çünkü babasına göre Handan erkek gibi biridir ve kimse onun cinsiyetiyle ilgilenmez.

*Yeni Turan*³⁵ romanında Hamdi Paşa, Kaya'ya kendisiyle evlenirse Oğuz'un serbest kalacağını söylediğinde Kaya çok sinirlenir. Çünkü ona göre Hamdi Paşa babası yerindedir: “*Ne miskin bir pazarlığa giriştiğinizin ve bir gün babam kadar sevmiş olduğum, bugün gene de saydığım bir düşmanı ne alçak bir dereceye indirdiğinizin farkında mısınız?*” (s. 49.)

Oysa Hamdi Paşa teklifinde samimidir ve bunun doğal bir şey olduğunu söyler. Kaya ile evlenmek için her türlü fedakârlığa da hazırdır. Hamdi Paşa Kaya'yı gerçekten çok sevmektedir ve bu yüzden roman boyunca görüşlerinden tavizler verir. İdealinden sonra tek aşkı Oğuz olan Kaya için bu evliliğin gerçekleşmesi imkânsızdır. Oğuz'la aralarındaki biraz da aynı amaç uğrunda mücadele etmenin ortaya çıkardığı bir bağdır. Hatta Kaya'nın ağzından amacının her şeyden önce geldiği de ifade edilir. Sonunda Hüsnü Paşa ile evlenen Kaya, aralarında hemen hemen hiçbir konuda uyum bulunmayan Hüsnü Paşa'dan nefret etmektedir ve Oğuz'un ölümüyle, ondan ayrılır.

Sinekli Bakkal romanında Bayram Ağaya göre Bilal, padişahlara damat olabilecek yeterlidir. Selim Paşa, Bayram Ağanın yeğenini kızı Mihri ile evlendirmek istediğini anlar ama kızmaz: “*Yalnız şimdiye kadar kızı ile zihni hiç meşgul olmamıştı; hem Bilal'den büyük, hem de sönük, sevimsiz bir kızdı. Alsa alsa onu Paşanın mevkiinden yararlanmak isteyen fakir bir genç alabilirdi. Yakışıklı, ateşli Bilal'e kızım layık görmedi.*” (s. 104.)

Döner Ayna romanında zenginliği sayesinde etrafına söz geçiren biri olan Hacı Murat ağanın kızı Hanife, köyden zengin bir arazi sahibinin oğlu İsmail ile nişanlanır. Hanife, İsmail'e âşık değildir. Ancak bu evlilik sayesinde koca bir çiftliğin hanımı olacağı için mutludur. İsmail köy yaşamını çok seven, şehirde yaşamayı hiç düşünmeyen bir gençtir. Hanife'ye göre İsmail ile evlenmek yeni bir çiftlik almak gibi bir şeydir. Hanife, babasının çiftliğinde çalışmakta olan Mustafa adlı bir genci sevmesine rağmen zengin olduğu için İsmail ile nişanlanır.

³⁵ Halide Edib Adıvar, *Yeni Turan*, 2.bs., Orhaniye Matbaası, İstanbul 1342-1924. (Alıntılardaki sayfa numaraları eserin bu baskısına aittir).

Âkile Hanım Sokağı romanında Dışışleri’nde çalışan Tarık ile Nermin on beş yıllık evlidirler. Yabancı dil bilen, sosyal toplantılarda ilgi çeken kadının Dışışleri’nde bir erkek için adeta nimet olduğuna inanan Tarık, yurt dışına gittiğinde mutlaka karısını yanında götürür. Nermin’in eniştesi Samim Akyürek’e göre kadınların hepsi iyi ya da kötü olsun bulaşıcı bir hastalıktır. Bu hastalığın tek aşısı evliliktir. Samim Akyürek karısını her zaman başını sokabileceği bir sığınak olarak görmektedir. Karısı sayesinde kadınlara olan zaafını yenmiş ve kendisine musallat olan kadınlardan daha kolay kurtulmuştur. Romanda, Ayşe isimli bir hizmetçinin çalıştığı evlerdeki erkekleri baştan çıkarma çabasına da yer verilir. Ayşe’nin en büyük amacı üniversitede okuyan İstanbullu bir beyin kendisine âşık olmasıdır. Özellikle şair ya da tanınmış insanlardan biriyle evlenip meşhur olmak ister. Mazlume’nin annesi Mesture Hanım ise kızı ile beraber Avrupa’yı dolaşmak, Avrupa’nın lüks salonlarında partilere katılmak için kızını bir sefaret kâtibi ile evlendirmek ister. Mazlume, Doktor Saffet ile evlenme kararı alır. Evlenme sözcüğünü asrî olmadığı için kullanmayan ve onun yerine ortaklık sözcüğünü tercih eden Mazlume, evlilik kararını, “Doktor Saffet ile hayat ve iş ortağı olmaya karar verdik” şeklinde açıklar. Kızının makam sahibi biriyle evlenmesini isteyen ve bu sebeple bu evliliğe karşı çıkan Mesture Hanıma, Doktor Saffet’in bir gün sağlık müdürü olacağı inancını aşılama görevi Zeyno’ya düşer. Fakat Mesture Hanımı ikna etmek çok güç olur: *“Kızımın geleceğine kıydılar!.. Sebep olanların gözünü kör olsun! İngilizce’yi Londralıdan, Fransızca’yı Parisliden, piyanosunu Hikeler’den öğrenen evladım! İstanbul’un en asrî, en şık kızı! Sonunda, sünepe ilerisi sönük bir doktorun tuzağına düştü! Ben, onu kimlere vermezdim!...”* (s. 278.)

Sevda Sokağı Komedyası romanında, anne ve babasını bir yangında kaybeden Emine, Hamdullah Bey’in konağında hizmetçiliğe başlar. Sabiha Hanım onun adını beğenmez ve “Numune” olarak değiştirir. Sabiha Hanım, Hamdullah Beyin eşidir. Evde pek çok hizmetçi olmasına rağmen Hamdullah Beyin birçok işini hanımı yapar. Numune bu duruma çok şaşırır. Henüz on beş yaşında olmasına rağmen bir bey ile evlenmeyi hayal eder. Numune’nin bir başka hayali, evlendiği zaman kendisinin eşine değil, eşinin kendisine hizmet etmesidir.

Sonsuz Panayır romanda zengin ailelerden Sertman, Safi-Naz ile evlidir. Güzelliğiyle eşinin iş arkadaşlarının ilgisini çeken Safi-Naz, kendisi

ile ilgilenen bu adamlara yüz vermez. Sertman, karısının bu tavrını beğenmez. Onun, kendisinin ilerlemesine yardımcı olacak insanlara yakın davranmasını ister. Bir adamın ilerlemesini en çok karısının yardımına bağlı gören Sertman, karısından kendi mevkiine uygun davranmasını ister: “*Herif bir yandan karısının cinsel çekiciliğini kullanarak güç ve servet sahiplerini kendine çekmesini bekliyor, bir yandan da kadından bu kendine çektiği adamları muayyen bir aralıkta tutmasını istiyordu.*” (s. 117.) Yazar, Sertman ile ilgili bu yorumu yaptıktan sonra Sertman’ın ömrünün sonuna kadar Safi-Naz’ın fakirliğini başına kakacağını belirtir. Romanın bir başka zengin ailesi Şaşırtmaç’lardır. Samet Şaşırtmaç, yirmi yaşında iken Emine ile evlenmeye karar verir. Annesi bu karara çok sevinir, çünkü ona göre Emine, Samet’in hayatını düzene sokacak, onu sosyal hayata alıştıracak kişidir.

Tatarcık romanında, on defa evlenmiş olan Feridun Paşanın son karısı Gülizar Hanım, sırf ona bakması için nikâh edilmiş eski bir kalfadır.

Hayat Parçaları romanında, dere kenarında davarlarını otlatırken Güllü isimli bir kızı gören ve ona âşık olan Mustafa, onunla evlenmeye karar verir. Bu ani evlilik kararında, evlerinde iş görecektir bir kadına ihtiyaç duyulması etkili olmuştur.

*Çaresaz*³⁶ romanında, annesinin ısrarlarına rağmen hâkim oluncaya kadar evlenmemeye kararlı olan Münir’e göre evlilik biraz da para işidir. Aldığı parayla zorla geçinmekte olan Münir, eğitimini tamamlar, hâkim olur ve adliyede iş bulur. Sami Selçuk, arkadaşı Münir’e, hem kendisine hem de annesine özenle bakan Mediha ile evlenmesini önerir.

Sonuç

Toplum, belli bir yaşa gelen erkek ve kadının evlenmesini beklemektedir. Halide Edib’e göre evli olmak, insanın sosyal hayattaki başarısını arttırır. Evlilik kararı, ilk olarak evlenilecek kişinin aile büyükleri ile paylaşılır. Eğitimsiz kişiler evlenme yaşının küçük olması gerektiğini savunurlar. Sevgiliyi unutmak, çocuk sahibi olmak, para, nüfuz, güç, himaye ihtiyacı gibi sebeplerle evlilik gerçekleşmektedir. İncelenen eserlerde aşka dayanan evlilikler çok azdır ve evliliklerin çoğu bir beklenti ya da çıkar için yapılır.

³⁶ Halide Edib Adivar, *Çaresaz*, 1. bs., Atlas Kitabevi, İstanbul 1972 (Alıntılardaki sayfa numaraları eserin bu baskısına aittir).

Eşler arasındaki mizaç, eğitim ve ekonomik düzey farkı evlilikte sorunlara, hatta ayrılıklara sebep olabilmektedir. Bu farklar, kişileri kimi zaman evlilik fikrinden uzaklaştırmakta, kimilerince de iyi eğitim almış ve zengin olmak tercih sebebi sayılmaktadır. Erkekler, evlenecekleri kadının iyi bir ev hanımı olmaları yanında iyi bir eğitim almış olmalarını da beklerler. Bu, yazarın da özlemidir. Halide Edib'in erkek kahramanları, yazarın görüşüne uygun olarak, evlenecekleri kadının Batı taklitçisi olmalarına, kültürlerine bağlı yetişmiş olmalarına dikkat ederler. Eskiden yabancı dil bilmek ve bunu gerektiği yerde kullanmak kadın için önemli bir meziyettir ve evlenmede tercih sebebidir. Bu gerçeği bilen bazı zengin aileler, kızlarına yabancı dil dersleri aldırırlar.

Evlilikte sahiplenme duygusu eşlerin birbirlerine karşı davranışlarını olumsuz yönde etkilemektedir. Kadınlar, evlilikte sözlerinin geçmesini ve bir anlamda “erkekleri avuçları içinde bulundurmayı” isterler. Evlilikte kadınlar da erkekler de birbirlerine ihanet ederler ve affeden taraf genellikle kadındır.

“MARRIAGE ISSUE IN HALIDE EDIP ADIVAR'S NOVELS”

Abstract

Marriage is the smallest society unit which changes with time like every culture event, takes new shapes, comes true with the unity of woman and man; it is a cultural institution formed by mankind. Like every structure that belongs to human, marriage also has some aspects which are disrupted as the time passes and should be fixed. Despite all its difficulties, marriage is the basic unit that should continue in terms of society's health.

Marriage is the first stage in forming family approved by societies and again the basic constitution for societies' continuity. In the Turkish society, young ones at a certain age are expected to marry. As the connection of literature with the society is considered, it's quite natural that such a subject that is closely related with society reflects upon literary works. A woman novelist, Halide Edib, has many works with an approach to marriage issue from a woman view of sensitivity. In this study, starting from novelists' works, subjects such as general ideas about marriage, marrying age, qualities of a person that is going to marry, choosing mate and expectation of marriage, and so on will be examined, and it is strived to draw conclusions about these.

Keywords

Marriage, choosing mate, family, marrying age.